

Zsidó vallás és kultúra 1

(BBN-HEB11-221, BBN-VAL11-131:4, BMA-VALD17-203.03,
BBV-202.04, BMVD-202.04)

Zsidó rítusok és zsinagógai liturgia (BBN-BIB-611)

7. Szakrális tárgyak és szimbólumok.

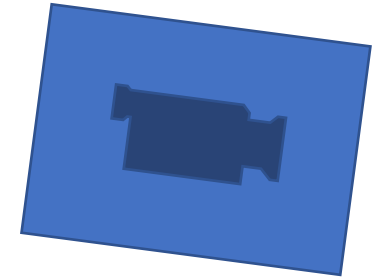
2021. 11. 04.

Biró Tamás

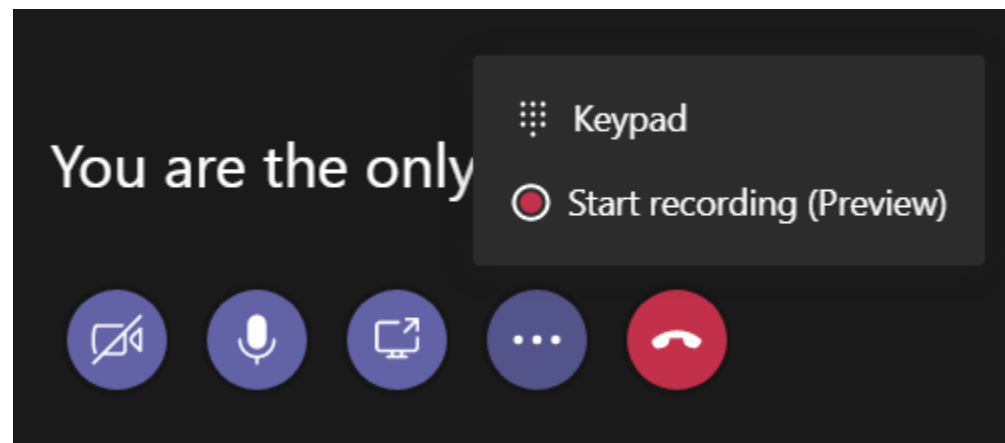
ELTE BTK Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszék, biro.tamas@btk.elte.hu

Figyelem, felvétel indul!

- Azok is meghallgathatják, akik nem tudnak részt venni a szinkron előadáson.
- Előadás visszahallgatható a vizsgára való készülés során.
- Kérem, aki nem szeretne látszódni a felvételen, az állítsa le a videóját, halkítsa le a mikrofonját. Aki nem így tesz, az beleegyezik abba, hogy felvétel készül róla.

ELTE BTK Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszék

Weboldal: <http://hebraisztika.elte.hu/site/>

- Keleti nyelvek és kultúrák alapszak, hebraisztika szakirány (BA)
- Hebraisztika MA
- Hebraisztika-judaisztika PhD
- Minorok:
 - Judaisztika diszciplináris minor
 - Hebraisztika diszciplináris minor
 - Bibliatudomány diszciplináris minor.

Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszék
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Department of Assyriology and Hebrew
Eötvös Loránd University

Judaisztikai Kutatócsoport
MTA TK Kisebbségkutató Intézet
Centre of Jewish Studies
Center for Social Sciences, Institute for Minority Studies

1088 Budapest, Múzeum krt. 4/F | Tel.: +36 (1) 411-6749 | email: ahf@btk.elte.hu

- Nyitólap Main page
- Hírek News
- General Information
- Assziriológia Assyriology
- Hebraisztika Jewish Studies
- HebraWiki Project
- Munkatársak Faculty&Staff
- Órák Courses
- Könyvtár Library
- Kiadványok Publications
- Cikkek Articles
- Iráttár Archives
- Kutatás Ongoing research
- Hasznos linkek Links
- Volt hallgatók Alumni
- Szakdolgozatok Theses

Látogatók 2005. szept. 1. óta / Visitors since 01/sept/2005: 373217

Interjú a Lendület-pályázat nyertesével: Niederreiter Zoltánnal

Praktikus dolgok:

- A kurzus honlapja: <http://birot.web.elte.hu/courses/2021-jiddiskajt1/>
<http://birot.web.elte.hu/jiddiskajt/> *(a félév végéig)*
- Teams csoport: *Crs 21-22-1 BBN-HEB11-221 01 Zsidó vallás és kultúra 1.*
- Biró Tamás: biro.tamas@btk.elte.hu
- Fogadóóra: *emailés egyeztetés alapján*
- Pótóra, ha sok óra elmaradna.

- 1. Látják-e a saját eredményüket,
látják-e a hibáikat?*
- 2. Ha kérdésük van egy hibával
kapcsolatban, bátran keressenek!*

Visszajelzés és néhány kiegészítés
a beadandóval kapcsolatban

Visszajelzés + kiegészítés

1. Az imakönyv = **sziddur** szerkezete:

- *tadir ve-se-ejno tadir – tadir kodem* „gyakori és nem gyakori – a gyakori előbb”
- hétköznap reggeltől estig > szombaton péntek estétől szombat estig > ros hodes (benne Hallel – 10. kérdés: Fél Hallel: ros hodes és pészah utolsó hat napján) > ünnepek > temetés stb.

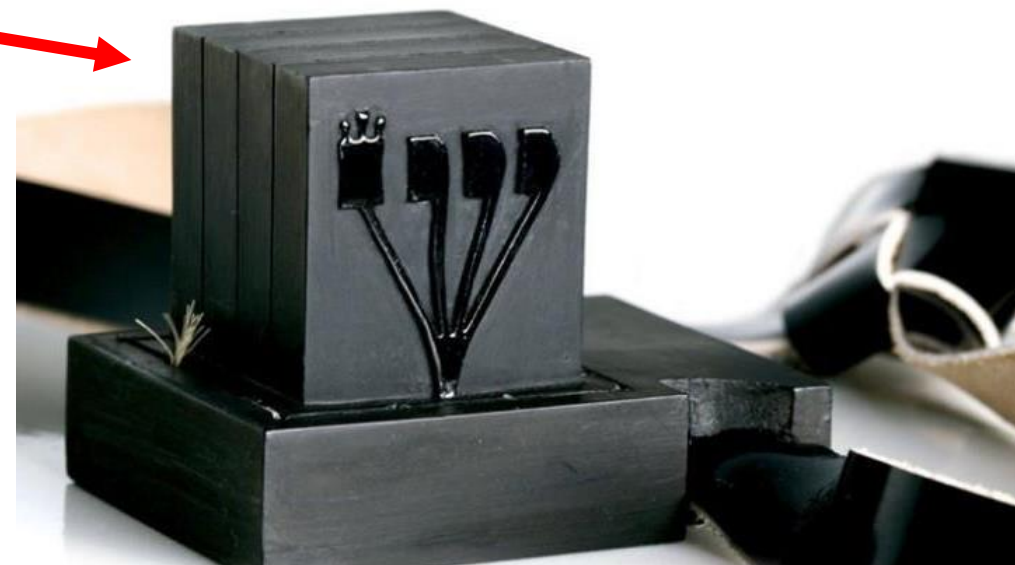
2. **Sma Jisrael** három része

- *Kabbalat ol samajim* „az ég uralma jármának az elfogadása”
 - *Kabbalat ol micvot* „a parancsolatok jármának elfogadása”
 - *Jeciat micrajim* „kivonulás Egyiptomból”
- + fiak tanítása
+ tfillin, mezuzá
+ cicit (szemléelőrojtok)

Visszajelzés: egy pár tfillin

- A tfillin kóser állat bőréből készített tokja:
- Kézre való („sel jad”): egy részből áll.
- Fejre való („sel ros”): négy rekeszből áll, rajta egyik oldalon sin betű (ש), másikon négyszárú sin betű.

- Tok és zsák:

Visszajelzés: a tekercecsek írása

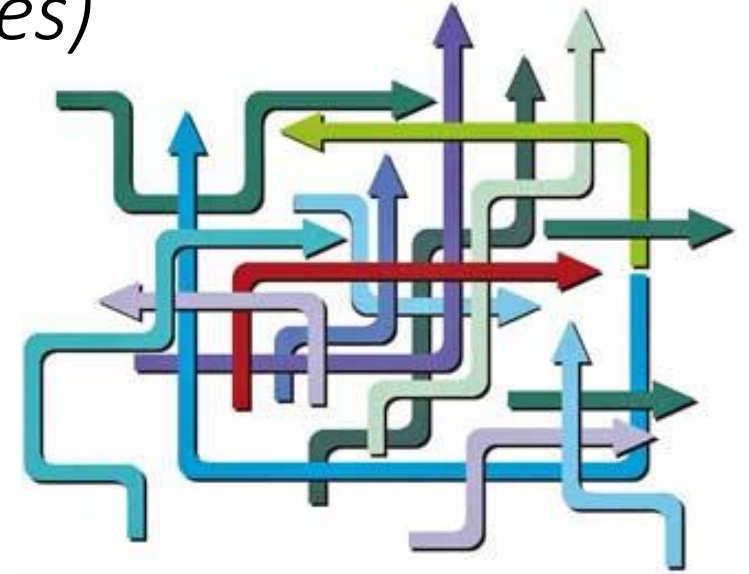
- Lúdtoll
- Fekete tinta
- Lelki felkészülés a szakrális tevékenységre
- Hibák mikor és hogyan javíthatók?
- Geniza
- Az szépség mint vallási érték: *hiddur micva*.

Kérdések az eddigiekkel kapcsolatban?

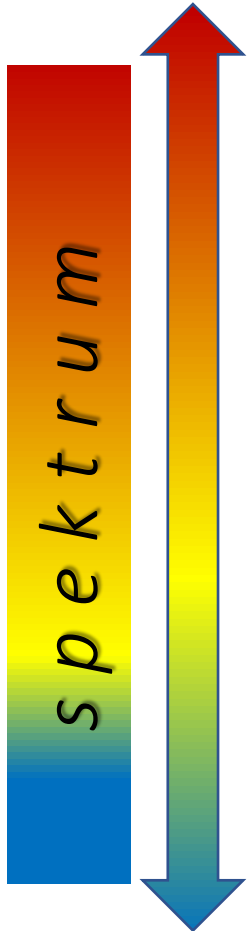
Szagrális tárgyak

A vallás mint rendszer *(ismétlés)*

- A vallás, mint „komplex rendszer”: pl.
 - Történeti *narratívák* (pl. mítoszok) és a *világkép* elemei (például istenek, démonok...) adják egyes *rítusok* „értelmét”, magyarázatát.
 - Etikai **normák** és vallási **törvények** eredetéről szóló *narratívák*.
 - **Szagrális tárgyak** *rítusok*ban betöltött szerepe.
 - **Szagrális művészetek** a mitológiai *narratívák*ból veszik a tárgyukat.
 - *A vallási specialisták* (papok, sámánok, stb.) beavatási *rítusai*.
 - *A vallási specialisták*, mint a **normák** és vallási **törvények** szakemberei.

Szakrális tárgyak

1. Természetfeletti képességekkel rendelkező tárgyak
(vö. animizmus: lélekkel rendelkeznek)
bálványok, stb.
2. Speciális eredetű tárgyak, melyek adott rítusban alkalmazandók:
 - *Szentek ereklyéi, rabbik/rebék sírjai.*
 - *Tóra-tekercs, mezüze, tfillin* (speciális eredet: a készítésére vonatkozó szabályok).
 - *A mikve természetes eredetű vize.*
3. Kegytárgy, amelyben nincs semmi különleges (más is használható helyette), de értékes iparművészeti alkotás.
4. Egyéb művészeti alkotások: zene, képzőművészeti alkotások, stb.

Szagrális tárgyak

1. Természetfeletti képességekkel rendelkező tárgyak
(vö. animizmus: lélekkel rendelkeznek)
bálványok, stb.

A zsidóság tagadja ezek létét!

115. zsoltár (RUF):

3. *A mi Istenünk a mennyben van, megalkotott mindent, amit akart!*
4. *A bálványok ezüstből és aranyból vannak, emberi kéz csinálmányai.*
5. *Van szájuk, de nem beszélnek, van szemük, de nem látnak.*
6. *Van fülük, de nem hallanak, van orruk, de nem szagolnak.*
7. *Van kezük, de nem tapintanak, van lábuk, de nem járnak,
nem jön ki hang a torkukon.*
8. *Hozzájuk hasonlók lesznek készítőik és mindazok, akik bennük bíznak.*
9. *Izráel, az ÚRban bízzál! Segítséged és pajzsod ő.*

Szagrális tárgyak

1. Van-e éles határ e három kategória között?
2. Adott tárgy hova tartozik a teológus vs. a laikus szerint?

1. Természetfeletti képességekkel rendelkező tárgyak (vö. animizmus: lélekkel rendelkeznek) bálványok, stb.
2. Speciális eredetű tárgyak, melyek adott rítusban alkalmazandók:
 - *Szentek ereklyéi, rabbik/rebék sírjai.*
 - *Tóra-tekercs, mezüze, tfillin.*
 - *A mikve természetes eredetű vize.*
3. Kegytárgy, amelyben nincs semmi különleges, de értékes iparművészeti alkotás.
4. Egyéb művészeti alkotások: zene, képzőművészeti alkotások, stb.

1,5. A tanulatlan hívő szerint természetfeletti képességgel rendelkezik. Számára bálvány. A teológus szerint nem.

3,5. Műalkotás vallási térben (pl. Sixtus-kápolnában).

Teológiailag korrekt értelmezés vs. intuitív értelmezés (bővebben: ld. kognitív vallástudományál).

Az „egyszerű hívő” és a „teológus”

- „Teológiailag korrekt” felfogás:
 - A tanult, teológiailag / filozófiailag / halakhikusan képzett vallási specialista hivatalos álláspontja, amely gyakran fogalmilag komplexebb, absztrakt, elvont...
- „Népi vallásosság”:
 - A kevésbé tanult, inkább az intuíciójára építő laikus hívő véleménye, amely gyakran nem pontosan megfogalmazott, egzakt módon végiggondolt.
- Mindkét vélemény része a vallásnak, mindketten tagjai a közösségnek: ezért mindkét vélemény – és az eltérés is – érdekes a valláskutató számára.

vallás ≠ kizárólag a szakképzett teológus „magas” vallásával

Iparművészet, muzeológia: 4. félév

Rituális tárgyak

(+ iparművészet 1)

Díszes Eszter-tekercs (Itália, 18. század)

Forrás: <https://www.bibleodyssey.org/en/tools/image-gallery/e/esther-scroll>

Tfillin és mezuzza: tórai alapok

- Exod 13,1-10

*(...) 5. És lesz, ha elvisz téged az Örökkévaló a Kanaáni, a Chitti, az Emóri, a Chivvi és a Jevúsi országába, amelyről megesküdött atyáidnak, hogy neked adja, a tejjel-mézzel folyó országot, akkor végezd ezt a szolgálatot ebben a hónapban. 6. Hét napon át kovásztalant egyél, és a hetedik napon ünnep legyen az Örökkévalónak. 7. Kovásztalant egyenek hét napon át; és ne láttassék nálad kovászos, és ne láttassék nálad kovász egész határodban. 8. És add tudtára fiadnak azon a napon, mondván: Annak okáért van, amit tett az Örökkévaló velem, midőn kijöttem Egyiptomból. **9. És legyen neked jelül kezeden, és emlékül szemeid között, hogy legyen az Örökkévaló tana a te szádban, mert erős kézzel vezetett ki téged az Örökkévaló Egyiptomból.** 10. És tartsd meg ezt a törvényt annak idejében évről-évre.*

Tfillin és mezuzza: tórai alapok

- Exod 13,11-16

*(...) 15. És volt, midőn makacskodott Fáraó, hogy bennünket el ne bocsásson, akkor megölt az Örökkévaló minden elsőszülöttet Egyiptom országában, ember elsőszülöttétől a barom elsőszülöttéig, azért áldozom én az Örökké-valónak az anyaméh minden megnyitóját, a hímeket; fiaim minden elsőszülöttét pedig megváltom. **16. Azért legyen jelül kezeden és homlokkötőül szemeid között, mert erős kézzel vezetett ki bennünket az Örökkévaló Egyiptomból.***

Tfillin és mezuzza: tórai alapok

- Deut 6, 4-9

*4. Halljad Izrael, az Örökkévaló, a mi Istenünk, az Örökkévaló egy!
5. Szeresd tehát az Örökkévalót, a te Istenedet egész szíveddel, egész lelkeddel és egész erőddel. 6. És legyenek ezek az igék, melyeket ma parancsolok neked, a szívedben. 7. Vésd be azokat gyermekeidnek és beszélj róluk, mikor ülsz házádban, mikor jársz az úton, mikor lefekszel és mikor fölkelsz. 8. Kössed azokat jelül kezedre és legyenek homlokkötőül szemeid között. 9. És írd azokat házad ajtófeleire és kapuidra.*

Tfillin és mezuzá: tórai alapok

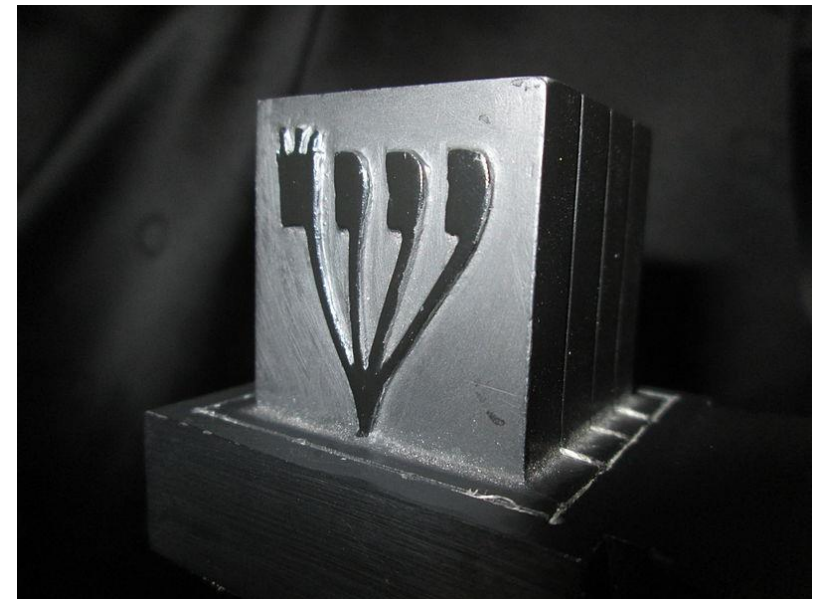
- Deut 11, 13-21

*13. És lesz, ha hallgattok parancsolataimra, amelyeket én ma nektek parancsolok, hogy szeressétek az Örökkévalót, a ti Isteneteket, hogy szolgáljátok őt egész szívetekkel és egész lelketekkel, 14. akkor megadom országotok esőjét annak idejében, az őszi esőt és a tavaszi esőt, és betakarítod gabonádat, mustodat és olajadat. 15. És adok füvet meződön barmodnak és te eszel és jóllaksz. 16. Órizkedjete, hogy el ne csábíttassék szívetek, és ti eltértek és szolgáltok más isteneket és leborultok előttük; 17. akkor fölgerjed az Örökkévaló haragja ellenetek, és elzárja az eget, hogy ne legyen eső, és a föld ne adja meg termését; és ti elvesztek hamar a jó országból, melyet az Örökkévaló nektek ad. 18. Vegyétek azért eme szavaimat szívetekre és lelketekre, és **kössétek azokat jelül kezetekre, és legyenek homlokkötőül szemeitek között.** 19. Tanítsátok meg azokra gyermekeiteket, beszélvén azokról, mikor ülsz házádban, mikor jársz az úton, mikor lefekszel, és mikor fölkelsz. 20. **És írd azokat házad ajtófeleire és kapuidra.** 21. Hogy sokasodjanak napjaid és gyermekeitek napjai a földön, melyről megesküdött az Örökkévaló őseiteknek, hogy nekik adja, mint az ég napjai a föld fölött.*

Rituális tárgyak: tfillin תפלין

- Tálesz: imalepel vagy imasál
- Tfillin: imaszíj, benne pergamentekercs

Exod 13, 1-10; 13,11-16, Deut 6,4-9; 11,13-21.

מְזוּזָה mezuzah / mezüze (askenázi kiejtéssel: *mezuzo*)

- Bibliai héber 'ajtófélfa' > biblia utáni héber 'mezüze [kegytárgy neve]'
- Tokon belül pergamentekercs
- Tokon tipikusan sin betű (ש)
- Ajtófélfára erősítve: befelé haladva jobb oldalon, előre dől.
- Bejárati ajtó + minden ajtó
(kivéve mosdó, fürdőszoba, kis helyiségek stb.)

A képek forrása:
Wikipédia.

Rituális tárgyak: mezuzá és a tekercsek

- Szofér (סופר): írnok.
Szofér sztam = széfer-tora, tfillin, mezuzá
- Mezuzá / mezüze: ajtófélfára tokban.
- Tóra-tekercs és purimi Eszter-tekercs.

A *Sma Jisrael* első két részében:
„Kössed azokat jelül kezedre, és legyenek homlokkötőül szemeid között. És írd azokat házad ajtófélfáira és kapuidra.” (Deut 6,8-9)

keleti: álló

askenázi: fektetve olvasott tekercs

Tekercsek (tfillin, mezuzá, Tóra-tekercs...) írása

Amikor a könyvformátum kiszorította a tekercsformátumot az ókor végén, a tekercsformátum rituális jelentőséggel gazdagodott.

- Lúdtoll
- Fekete tinta
- Kóser állat bőréből készült pergamen
- Lelki felkészülés a szakrális tevékenységre
- Hibák mikor és hogyan javíthatók?
- I-ten neve nem törölhető ki, nem dobható ki → geniza. (ld. köv. diát)
- A szépség mint vallási érték: *hiddur micva*. (ld. későbbi diát)

Geniza

- Az isteni név törlésének a tilalma
→ leírásának az elkerülése.
- Geniza: „elrejtett” megőrző hely
- Az istenevet (*semot* 'nevek' > *sémesz*)
tartalmazó szövegek temetése:

<https://www.bzsh.hu/eltemettek-a-leegett-zugloi-zsinagoga-megserult-torait/>

Kairói geniza:

- Ben Ezra zsinagóga (Fusztat, Ókairó)
- Máshonnan nem ismert szövegek.
- A középkori zsidó társadalom keresztmetszete. Judeo-arab nyelv.

Jehosua Blau (1919 – 2020), a judeo-arab nyelv és a sémi nyelvészet kutatója

Geniza

- Tóra-tekercesek temetése:

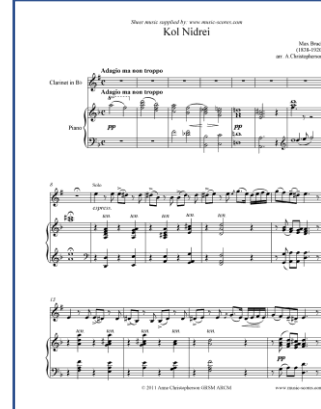
Az esztétikai érték

- Hiddur micva: a micva megcselekvésének megszépítése. Az esztétikai érték vallási értéké válik.

→ iparművészeti, zenei stb. esztétikum.

4. félév

- A liturgia megszépítése → kántorművészet.
- Iparművészet: díszes kiddus-serlegek, havdala-fűszertartók, a zsinagóga berendezési tárgyai (ld. a következő órán) stb. stb.

Öltözködés és kegytárgyak: összefoglalás

Összefoglalás:

mai tipikus hagyományos askenázi közösségekben

(néhány cellában néhány kivételtől, részletkérdéstől eltekintünk)

	HOL?	NAPI CIKLUS	ÉVES CIKLUS	ÉLET CIKLUSA	
	<i>talit katan</i>	mindenhol	nappal	mindig	gyerekkortól
	<i>talit gadol</i>	zsinagóga	reggeli ima	mindig	esküvőtől
	<i>tefillin</i>	zsinagóga	reggeli ima	hétköznap	bar micvótól
	<i>férfi fejfedés</i>	mindenhol	mindig	mindig	gyerekkortól
	<i>női fejfedés</i>	mindenhol	mindig	mindig	esküvőtől

Összefoglalás: tórai, rabbinikus vagy minhág?

- Tfillin kézre és fejre

- Cicesz (szemlélőrojt a ruhán, ha van négy sarka)

- Férjezett nő fejfedése

- Tálesz (kicsi és nagy: van négy sarka)

- Cnieszdik (a cniesznek megfelelő) öltözködés

- Kipa / kapedli / sábeszdekli / jarmulka, vagy más férfi fejfedő

Nők és a parancsolatok

A hagyományos vallási rendszerben „csökkentetten jogképes” személyek

Ha nem (teljesen) jogképes, nem is kötelezett (bizonyos) micvákra.

- Kiskorúak:

lányok 12, fiúk 13 éves korig. De micvagyakorlás nevelési célzattal.

- Rabszolgák: „héber rabszolgák” vs. „kánaánita rabszolgák”

- „Siketnémák és bolondok”

- Nők

Aki nem kötelezett egy micvára...

Vajon ...

- ... ha valaki nem kötelezett egy parancsolat teljesítésére, akkor attól még teljesítheti azt? Szabad neki, vagy meg van neki tiltva?
- ... a parancsolat teljesítésének számít, ha valaki úgy cselekszi meg a micvát, hogy az rá nem vonatkozik?
- ... mi ér többet: ha valaki azért cselekszi meg a parancsolatot, mert arra kötelezve van, vagy ha önkéntes döntésként cselekszi azt meg?

Például: *Nőknek tilos tfillint rakniuk? Szabad, de nem ér semmit? Szabad, és vallási érdem?*

Aki nem kötelezett egy micvára...

Vajon ...

- ... ha valaki nem kötelezett egy parancsolat teljesítésére, akkor attól még teljesítheti azt? Szabad neki, vagy meg van neki tiltva?
- ... a parancsolat teljesítésének számít, ha valaki úgy cselekszi meg a micvát, hogy az rá nem vonatkozik?
- ... mi ér többet: ha valaki azért cselekszi meg a parancsolatot, mert arra kötelezve van, vagy ha önkéntes döntésként cselekszi azt meg?

Szemponatok: a hagyományos rabbinikus zsidóság szerint (1) *parancsolat teljesítése azért érdem, mert Isten szándékát teljesítjük*; (2) *a bevett gyakorlat (minhág) kvázi törvényként kötelez, megváltoztatása nehéz (indoklást igényel)*; (3) *egyéni érzések ritkán számítanak.*

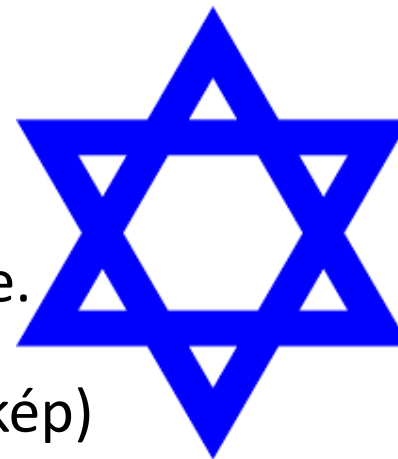
Például: *Nőknek tilos tfillint rakniuk? Szabad, de nem ér semmit? Szabad, és vallási érdem?*

Egy kicsit felvezetés a
következő témához is:
a zsinagóga belső tere

Szimbólumok

A zsidóságot jelképező szimbólumok

- Dávid-csillag: *magen David* מגן דוד 'Dávid pajzsa'
Középkor óta zsidók jelképe. Nincs vallási jelentősége.
- Menóra: hétágú gyertyatartó (római kor óta jelkép)

↔ hanukija / hanukkai menóra: 8+1 ágú

© Can Stock Photo - csp1380052

a szentélybeli hétkarú menóra másolata

Zsidó szimbólumok

- Izrael Állam zászlója és címere

(vö. tálesz csíkjai + cicesz eredeti kék színe, „tekhélet”)

- Temető: kohanita kéz és levita korsó

Feladat a következő hétre

Feladat a következő hétre

- Felkerül a Teamsbe.
- Max. 10 pont = a félév végi jegy 5%-a.
- Leadás a Teamsen belül.
- Határidő: november 10., szerda éjfél (23:59).

Köszönöm a figyelmet, és viszlát jövő héten!